

Afb. 1. Faaborg Kirke, set fra Syd — før sidste Istandsættelse. Til højre Kirkegaard med det tidligere Stakitværk. (Mathiesen fot.)

FAABORG KIRKE GENNEM TIDERNE

Af Vilh. Lorenzen

Empirebyen Faaborg ved den friske ørige Fjord, der fra Lillebælt borer sig ind i det stærkt bakkede Sydvestfyen, er *tilsyneladende* sene Aarhundreders Værk. Og dog er den en af vore gode, gamle Strandkøbinge og gaar tilbage i al Fald til Valdemarernes Dage, da den lagde sig til Rette paa en Landtunge mellem Fjorden i Sydvest og „Sundet“ — dengang en større Sø — i Øst. Den Dag i Dag har Faaborg i sin Byplan, med Torvets Placering og Form, det mest livskraftige Minde om Byens Tilblivelsestid. I Gadernes Forløb, i deres Stræk og Krumninger, er der ældgammel Arv. Færdsel og Trafik bevæger sig stort set ad de samme Baner, hvor de har bevæget sig gennem 7-800 Aar.

Omtrent midt paa Landtungen, hvor denne løfter sig bankeagtigt op over Sø og Fjord, og Sydøst for Torvet, havde man rejst Byens Sognekirke og indviet den, med tilhørende Kirkegaard, til de Søfarendes gode Helgen, St. Nikolaus. Stod denne gamle Kirke endnu velbeholden tilbage, da havde Faaborg haft et romansk præget Mindesmærke i Sten og Kalk fra *Valdemarstiden* — et Bygningsværk fra en af vort Lands og vor Bygningskunsts straalende Tidehverv. Nu er der kun svage Antydninger af, hvorledes det har været og virket.

Men rummer Faaborg saaledes ikke mere Bygninger fra saa fjærne Tider, har Byen dog udaf Historiens Omskiftelser reddet 3 Klenodier — tre Bygningsværker — der højt og lydeligt fortæller enhver, der er lidt oplagt til at høre derpaa, at ogsaa Faaborg, trods sit relativt ungdommelige Udsende, hører til vore gamle, ærværdige Købstæder — endda ingen af de tre Monumenter gaar længere tilbage end til 15. Aarhundrede. Men ogsaa da var det Stortid i Danmark! Det var *Unionstiden*, med en mægtig politisk Indsats fra den danske Regering og de danske Herremænds Side. Og hvad nu specielt Unionstidens Bygningskunst — Gotiken — angaar, da var det sandelig heller ikke nogen ringe Tid. For Gotikens sidste Fase — Sengotiken —, der sætter ind ved Midten af 15. Aarhundrede, er det karakteristisk, at den udfolder megen Kraft og Djærvhed, omend i nogen Grad paa Bekostning af Finheden! Dette vil ogsaa kunne siges om de tre Bygningsværker, der i Unionstidens senere Del og i Sengotikens Manér rejste sig i Faaborg — *Vesterport* for Enden af Vestergade, *St. Nikolai Kirkes Taarn* midt i Byen og i dens østlige Udkant den *nuværende Sognekirke*, oprindelig bygget for Brødre af Helligaandsordenen — en middelalderlig Hospitalsorden.

★

Om Faaborgs Skæbne i Tiden mellem Valdemarenes Tid og Unionstidens senere Del — fra Midten af 13. og til Midten af 15. Aarhundrede — alt i alt ca. 200 Aar — vides saare lidt. Men nogen særlig betydelig Stad synes den ikke at være vokset frem til i denne

lange Periode, der ikke har efterladt noget synligt Bygningsminde. Om Stadens forholdsvis beskedne Stilling og vel ogsaa beskedne Indvaanertal vidner sikkert i nogen Grad den Omstændighed, at den ikke fandt Naade for nogen Klosterordens Øjne. Ingen af de ældre Ordener, der ellers ofte, og med Forkærlighed, slog sig ned i eller tæt ved Byer — hverken Benediktinere eller Johannitter, Franciskanere eller Dominikanere — vilde have med den at gøre. Derimod havde Cistercienserne alt i Valdemareernes Tid, 1172, faaet et Kloster kun godt en halv Snes Kilometer fra Faaborg i nordøstlig Retning — i Holme, nu Brahetrolleborg.

Først saa sent som i 15. Aarhundredes senere Del fandt et Klostersamfund Vej til denne By.

★

Netop i dette Aarhundrede, i den imperialistiske Unionstid, kunde det virkelig se ud, som om Byen udfoldede en vis Livskraft. Da har den øjensynlig faaet en ganske solid Befæstning, at dømme efter den stærke, tunge Vesterport. Ogsaa andre, nu forlængst forsvundne, Portbygninger omtales, men fra hvilken Tid de stammer er dog uvist. I samme Aarhundrede har man ogsaa til Kirkens Vestende føjet et svært Klokketaarn, hvis nederste Del tjente som statelig Forhal ind til Kirken. Saa meget er givet, at Faaborg engang op i 15. Aarhundrede har faaet en vis Holdning og Stil over sig! Og da endelig et Helligaandskloster, med Støtte og Tilskyndelse ogsaa fra Byens Side 1477 stiftedes, om ikke i selve Staden, saa dog tæt udenfor den, mellem Stad og Sund — da var endelig Faaborg rykket op i den mere paaagtelsesværdige Kres af fynske — og danske — Købstæder, idet den gennem en vigtig aandeligt og socialt betonet Stiftelse fik forøget Interesse for saavel Kirke som Stat, ligesom Byen selv, dens Styrelse og Borgerskab fik noget almenmenneskeligt at virke for, tænke paa og tale om.

Initiativet til den nye Klosterstiftelse er dog ikke udgaaet fra Krese i selve Faaborg, men fra en Præst i Odense, *Hans Olsen*, en dygtig,

men ogsaa en meget ærgærrig Mand, der i Christian I's Dage ledede Byens Helligaandshus, en ret beskeden Hospitalsstiftelse. Men denne Præst havde aabenbart videregaaende Planer og synes at have staaet i Forbindelse med kirke- og klosterinteresserede Lægmandskreise. Saa-danne fandtes overalt i Senkatholicismens Dage herhjemme — ogsaa paa Fyen. Saaledes havde Ridderen Frederik Barsebek til Elvedgaard i Nordfyen og hans Hustru, Beke Krummedige, Hennikes Datter, 1475 tænkt at ville oprette et Kloster af den strænge Kartheuserorden, med Munke fra Klostrene i Rostock og Arnbeck ved Lybeck. De var, som det hedder ved saadanne Lejligheder i det pavelige Kancellis Sprog, „tilskyndet dertil af from Ydmyghed og af Ønsket om at gøre en god Forretning, idet de ombyttede Jordisk med Himmelsk, Forgængeligt med Evigt!“¹ Men der havde altid hvilet en uheldig Stjerne over Kartheuserstiftelser i Danmark, og heller ikke denne blev til andet og mere end et mislykket Tilløb. Imidlertid gik et Par Aar, og pludselig erfarer man til sin store Forbavselse, at den fromme og gavmilde Ridder paa Elvedgaard og hans Hustru, men nu sammen med andre, i Efteraaret 1477, 10. September, skænker Gods til *Oprettelse af et Helligaandshus i Faaborg, der skulde tilsluttes Helligaandsordenen*. Disse „andre“ var to klostervenlige og humanter interesserede Lægmand — Herremanden Claus Krumstrup, vistnok Ejer af Bondemosegaard ved Faaborg, og Faaborgborgeren Anders Jepsen.²

Er det Præsten Hans Olsen, der har faaet dette bragt i Stand? — Er det ham, der har faaet Kartheuserstiftelsens Midler, endda i forøget Omfang, overført til en anden Orden og gennem de to nye Mænd bevirket, at det nye Hospitalskloster kom til at ligge — ikke i Odense — men i Faaborg? Faktisk er, at Borgerskabet her viste sig meget interesseret, og Borgmester, Raad og menige Almue skænker Skattefrihed — dog kun for de indtil da skænkede „Gaarde og Grunde med deres rette Tilliggelse“. Byen tager denne Byrde paa

¹ Acta pont. Dan. IV, 2668.

² Aktst. udg. af Fyens litterære Selskab, 132 f.

sig „for Guds Tjenestes Øgelses Skyld“ og fortrøster sig til, at ogsaa Kongen fromt vil finde sig i det Skattetab, *han* lider! Samtidig udtrykker man Ønsket om, at ikke blot Kongen, Christian I, men ogsaa „værdige Fader og Herre“ Biskop Karl Rønnow af Odense vil stadfæste Oprettelsen, hvad da ogsaa skete. Sagen var jo forøvrigt den, at Odense i Forvejen og fra gammel Tid havde et højttanset Hospitalskloster, Johannitternes, og at disse næppe ønskede en Konkurrent til deres Virksomhed i de midt- og nordfynske Egne. Eet staar i al Fald fast og bestyrker Formodningen om Hans Olsen som den egentlige Ophavsmand, at det var ham, der — uden endnu at tilhøre Helligaandsordenen — selv og alene drog den lange Vej til Rom, for at den nye Stiftelse kunde blive juridisk anerkendt, ikke blot af de hjemlige Myndigheder, Konge og Lokalbiskop, som det alt var sket, men ogsaa af Ordensstyrelsen i Moderklosteret St. Spirito in Sassia i Rom og af Paven. Midt under alle disse Forhandlinger i Verdensstaden fik Hans Olsen sit ivrige Ønske opfyldt og blev optaget i Helligaandsordenen. Politiker, som denne fynske Præst var, benyttede han sig snildeligt af, at han var Grundejer og Husejer i Odense. Grund og Bygninger havde han erklæret sig villig til at overlade den nye Stiftelse, naar han saa til Gengæld kunde blive Prior for denne og tillige faa det nyoprettede Kloster af Helligaandsordenen i Nakskov lagt ind under sin Styrelse — samtidig med, at hans gamle Hospital, Helligaandshuset i Odense, blev en Slags Filial af Faaborgklosteret. Alt dette var allerede bragt i skønneste Orden inden Hans Olsens Romerrejse i Foraaret 1478, og alt her forløb da ogsaa paa mest tilfredsstillende Maade. Den 9. Marts optager Stormesteren det nye Kloster i Ordenen, og 5 Dage efter faar Hans Olsen af Paven Bekræftelse paa Oprettelsen af „Den Helligaands Hospital i Staden Faaborg“ — *Hospitalis sancti spiritus in oppido Foburgh*. Finere kunde det ikke være! Som Præstebroder i Helligaandsordenen, som Prior for de to Klostre af denne Orden i Odense Stift (hvortil dengang Laaland-Falster hørte) og som Forstander for sin gamle Stiftelse, Odensehospitalet, kunde han vende tilbage til en stor og om-

fattende Gærning. Nu var det ham, hvem *den sociale Forsorg for fattige Syge og Gamle paahvilede for Sydfyens og for hele Laalands Vedkommende*, bortset fra, hvad det vistnok meget ubetydelige Helligaandshus i Saksøbing kunde yde — og saa naturligvis, hvad Cistercienserne i Holme, Graabrødreklostrene i Svendborg, Nakskov og Nysted — og da navnlig det store og rige Birgittinerkloster i Maribo lejlighedsvis kunde udrette paa dette saa omfattende sociale Felt. De Spedalske havde deres særlige Plejested i St. Jørgens Gaardene, men af dem var der i Hans Olsens Distrikt vistnok kun Svendborgs.³

Der var nok at tage Vare paa for en virkelysten og begavet Mand, og var han trofast mod sin Orden og dens Idé, kan det kun ydermere have ansporet ham.

*

Hvad var da denne Helligaandsorden for en Institution?

Uden her at komme dybere ind paa Ordenens Historie, skal anføres følgende:⁴

Om en egentlig ordensmæssig Organisation er der først Tale 1204, da Pave Innocens III stiftede det berømte Hospital, St. Spirito in Sassia i Rom, hvis første Forstander blev Gui af Montpellier, der tidligere havde organiseret en Kongregation af Hospitaler. Efter hans Død 1209 blev dette Hospital Ordenens Moderkloster, med mange store Privilegier, navnlig Retten til at uddele Aflad — en Ret, der fulgte de tilsluttende Klostre, og en drabelig Frihed, der kunde give betydelige Indtægter.

Først lidt efter lidt fæstnedes Ordensregelen, hvis Bestemmelser var samlede flere Steder fra og er blevet til til forskellige Tider. Men i 15. Aarhundrede synes dog Augustinerregelen at have præget Ordenen ret stærkt. Den var en „blandet Orden“ — ordo mixtus — med

³ Om det Helligaandshus i Faaborg, der nævnes 1396 og sidste Gang 1418, stadig eksisterede, er overmaade tvivlsomt. Der har ikke kunnet paavises nogenhelst sikker Forbindelse mellem det og Klosteret.

⁴ Se nærmere: Lindbæk og Stemann: De danske Helligaandsklostre, 1906, p. 17 ff.

baade Præster og almindelige Medlemmer, Lægbrødre og Lægsøstre — de sidste dog vist kun i de større Klostre. Det var alene for Præsterne, Augustinerregelen blev bindende, men det er ogsaa først og fremmest Præsterne, der havde Førerstillingen indenfor Ordenen. Lægbrødre og Søstre fulgte den ældre Helligaandsregel.

Ordenens Hovedopgave var, i Forbindelse med almindelig Sjælesorg, at tage sig af alle, der led Nød og ikke kunde klare sig selv. Dertil kom fra Innocens III's Dage Omsorgen for Hittebørn. Det er følgelig, som oftere fremhævet, en Hospitalsorden, men dette krævede ret anselige Indtægter for det enkelte Kloster, dels gennem Jordegods, dels gennem særlige Friheder og Privilegier. Baade rede Penge og Naturalieydelse havde her mangfoldigt Ærinde — der var i Sandhed nok at tage Vare paa! Et Helligaandskloster var saa langt fra et stille Klosterbo. Ikke blot laa disse Klostre altid i eller tæt ved Byer, med deres mange sociale Krav, men de har ligesom strømmet over af et myldrende og virksomt Liv! Det lille Samfund — holdt sammen af samme Overledelse, en Priors faste Haand — levende paa samme økonomiske, kommunistiske Grundlag, var som en Verden for sig. Hver havde sit at passe — Prior, Præster, Lægbrødre, Søstre og Tyende. De fattige *Syge*, de *Gamle* og *Hittebørnene* — hvortil kunde komme *Indgivne*, velhavende Folk, der her søgte legemlig og aandelig Pleje paa deres ældre Dage — var det faste Punkt i den daglige Tilværelse. For deres Skyld fungerede hele dette store Apparat. Og tilsyneladende saa afsluttet, gemt hen bag Klostermure, var denne lille Verden dog paa Tusinde Maader knyttet til Livet udenfor — til Klosterets vidtspredte Fæstere, til Handel og Industri, der bragte Klosterfolkene i Forbindelse med alle Slags Mennesker baade nær og fjærn, til Ordenens andre Klostre, til Moderklosteret i Rom og til hele den mægtige katholske Kirke. Og som hørende til Landets store og velhavende Institutioner stod ogsaa Helligaandsklostrene i Interesseforhold til Konge, Regering og den almindelige Politik.

Netop i disse Aar, da Faaborgklosteret blev til, var Ordenen i rask Udvikling i Danmark. Efter det første Klosters, Aalborgklosterets,

Stiftelse 1451 havde der været en Stilstand paa henved en Snæs Aar, men saa kom Slag i Slag de nye Klostergrundlæggelser i Nakskov ca. 1470, i København 1474, i Faaborg 1477, i Malmø 1480 og i Løbet af 1480'erne i Randers. Mærkeligt sent, først 1499, konstitueredes en særlig dansk Ordensprovins.

★

Og nu Faaborgklosteret, der skulde oprettes helt fra Nyt — det eneste danske Helligaandskloster, der ikke synes at have haft et Helligaandshus til Forudsætning. Det skulde følgelig organiseres helt fra bar Bund og forsynes med nødvendige Bygninger — Kirke og Klosterhuse! Det højofficielle Syn paa Sagen er klart udtrykt i det pavelige Kancellis Ord i Brevet af 14. Marts, hvor Pave Sixtus IV befaler Abbeden i Holme Kloster at stadfæste Oprettelsen af Helligaandsklosteret i Faaborg og dets Forening med Klosteret i Nakskov. Det hedder her, at de 4 Givere har skænket dem lovligt tilhørende Midler og Grunde (loca), beliggende i Byen Faaborg i Odense Stift,⁵ til det Formaal „dér at oprette et Hospital med Kirke og visse Huse — under Paakaldelse af den Helligaand — til Bolig for nogle Brødre og Søstre, levende under den regulære Observans, der er gældende i Hospitalet St. Spiritus in Sassia de Urbe (ordinis St. Augustini) — og til Optagelse af fattige Syge og andre stakkels Mennesker, der Tid efter anden vil ty dertil!“ Mere paa jævnt Dansk er det samme udtrykt i Gavebrevet, udstedt af Borgmester, Raad og menige Almue i Faaborg. Det hedder her, at „den Helligaands Kirke og Hospital, som den Helligaands Orden udviser og indeholder“, skal tage sig af „fattige Syge, Fremmede, Elendige, Pilegrimme og andre, som ej kunne gange fra Hus til Hus efter deres Føde“.⁶ I Pavebrevet skildres forøvrigt hele Sagens Forhistorie, og fra Biskop Karl Rønnows Bekræftelse gentages Ordene om „det hellige Klosterlevnet“ — sacra religio — der skal iagttages i det nye Kloster.

⁵ Acta pont. Dan. IV, 2709.— I et andet Haandskrift: beliggende i et Omraade (territorium) i nævnte By tæt ved dens Grænser.

⁶ Aktst. udg. af Fyens litterære Selskab I, p. 133.

At man i Faaborg og Omegn med Forventning har set hen til den Dag, da et Helligaandskloster kunde begynde sin Virksomhed, er givet. Efter katholsk Opfattelse var renlivede og fromme Mænds aandelige Færd, deres Bønner og Messer og al god Gærning, de øvede, i sig selv et stort og kosteligt Gode og til aandelig Velsignelse og kristelig Vækst — ikke alene for det enkelte Klostermenneske selv, men for alle ens Kære, for By og Egn, ja! for hele Verden. For Klostermennesket — Munk eller Nonne — „gælder som haandgribeligste Virkelighed, at vokser Gudslivet i ham eller hende, saa vokser det i Kirken og dermed i alle de Troende. Aftager det i ham, saa svækkes det ogsaa i andre“.⁷ Dette var for Datidens Mennesker en saa naturlig Ting, at den meldte sig af sig selv, og ikke for intet taler det af Borgmester, Raad og menige Almue i Faaborg udstedte Gavebrev om „den Naade og miskundelige Gærning“, der nu kunde blive i den Stad og By Faaborg, men „det gøres ogsaa storligen Behov, fordi at nærmere er paa tre eller fire Mil dér nær intet Kloster“.⁸ Derimod kommer kun indirekte i disse Ord den Betragtning frem, at det *ogsaa* vilde være en betryggende Følelse at vide, at nu vilde megen menneskelig Elendighed, som man daglig havde for Øje, kunne afhjælpes. Naar det Faaborg Borgerskab ikke har givet Tanker af denne Art direkte Udtryk, behøver det selvsagt ikke at betyde, at de slet ikke har været tænkt. Men det er dog typisk for Tankegangen i Senkatholicismens Dage, at Borgerskabet giver særlig kraftigt Udtryk for sin Glæde over den forestaaende Begivenhed, naar man fremhæver det beklagelige i, at der ikke blot har været langt „til Kloster“, men ogsaa „til Aflad, som vi kunne nyde daglig til vor Sjæls Salighed!“ Man var aabenbart ogsaa i Faaborg særdeles vel underrettet om Helligaandsordenens store Afladsprivilegium, der forøvrigt senere — 1515 — blev midlertidigt suspenderet.

Det er ikke her Stedet at skildre Helligaandsordenens almindelige

⁷ C. P. O. Christiansen: Fortidsliv bag Nutidsstrid, 1932: Romerkirken og vi andre, p. 37 f.

⁸ Aktst. udg. af Fyens Stifts litterære Selskab I, p. 132 f.

Historie i Danmark og specielt Faaborg Helligaandsklosters. Dette er sket andetsteds.⁹ Skæbnen har villet, at af det aabenbart ret anselige Bygningsanlæg, Faaborgklosteret har haft, staar nu kun *den gamle Ordenskirke* tilbage — siden Reformationen *Byens Sognekirke*. Om den og dens Skæbne gennem 460 Aar vil det følgende handle. Hvad *Klosterhusene* angaar, giver kun Ar og Mærker paa Kirkens Nordside visse Antydninger, der i denne Sammenhæng kun vil blive behandlede, forsaavidt som de giver os Nøglen til en rigtigere Forstaaelse af selve Kirkebygningen og dens klosterlige og lithurgiske Forudsætninger. Hvad der ellers er tilbage af Klosterbygninger, dækkes nu af Grønsvær. Men vilde det ikke være naturligt, om historisk interesserede Krese i Faaborg lod grave frem og opmaale, hvad der endnu maatte findes? Sandheden ligger saare ofte under Jorden!

★

Vel var det nye Helligaandskloster grundlagt 1477, men først fra og med Pavens Bekræftelse af 14. Marts 1478 kan det siges at have sit fuldt juridiske Grundlag i Orden. Og først efter at Klosterets Prior, Hans Olsen, er vendt tilbage til Faaborg fra Rom, vel i Foraaret eller Sommeren samme Aar, kan Arbejdet paa og med den nye Stiftelse for Alvor være begyndt. Og her maa jo ogsaa erindres, at Organisation af et saadant Klostersamfund ikke var saa lige til eller saa let en Sag. Præstebrødre, Lægbrødre og eventuelt Søstre skulde tilknyttes, og her rejser sig det interessante, men vistnok ganske uløselige Problem: Hvorfra kom de første Beboere? Er Faaborgklosteret opstaaet som Datterkloster af et af de alt bestaaende Klostre og har faaet sine første Beboere herfra? Vi ved intet herom! Men een Ting er givet! Den unge Stiftelse kunde ikke komme i Funktion, før den havde i al Fald de nødvendigeste Bygninger — og hertil hørte ogsaa en Kirke.

⁹ Lindbæk og Stemann: Anf. V. p. 140-54. — For Aalborg-Klosterets Vedkommende kan henvises til Vilh. Lorenzen i Bj. Kornerup og Vilh. Lorenzen: *Aalborg Stiftshospitals Historie*, 1939.

Allerede er nævnt, at den havde faaet Jorder (loca) — men udenfor Byen. Det maa imidlertid hurtigt have vist sig, da man for Alvor gik i Gang med Byggeplaner, at det Areal, man havde udset til Byggegrund, og som laa østligt, mellem Byens Befæstningslinie og Sundet, ikke har slaaet til, thi 1479 maatte Faaborg By skænke Klosteret nogle Jorder udenfor Byen til at bygge dets Kirke paa.¹⁰ Først derefter har man kunnet tage fat paa Byggearbejder — vel at mærke efter at have sikret sig de nødvendige Midler og tilvejebragt de vigtigste Materialer — svære Kampesten til Fundamenter og Tømmer til Tagstole, men dog først og fremmest Mursten. Alene Fremskaffelsen af disse sidste har taget deres Tid. Datidens Teglovne var kun smaa, og her gjaldt det Brændingen af mange Tusinde Sten, dels til Klosterets Bygninger og dels til Kirken. Indtil alt dette kunde komme i Stand og tages i Brug, lidt efter lidt, maa den unge Hospitalsstiftelse have klaret sig med midlertidige, maaske ret ringe Bygninger. Thi at nustaaende Kirke skulde have staaet endog blot delvis færdig allerede 1479 i Sommeren, da den unge Adelsmand Albert Bydelsbak fra Torbenfeld paa Sjælland blev begravet i Klosterkirken, vægrer man sig ved at tro. Den 3. September dette Aar erfarer man, at han, der da omtales som død, havde givet 200 Mark danske for sit Lejersted i Helligaandsordenens Kirke i Faaborg.¹¹

Førøvrigt — hvorledes denne HELLIGAANDSBRØDRENES KIRKE, der som alle Ordenens Kirker var indviet til den Helligaand, er blevet til og efterhaanden har antaget sin nu saa velkendte Skikkelse — derom melder skriftlige Vidnesbyrd intetsomhelst. Kirkebygningen selv er eneste Vidne!¹²

Men Stenene taler, og om de end ikke altid paa alle Punkter taler med helt tydeligt Mæle, er det dog muligt at paavise de store og afgørende Faser i dens Tilblivelseshistorie.

¹⁰ Aktst. etc. p. 133.

¹¹ Lindbæk og Stemann: Anf. V., Diplomatarium Nr. 164.

¹² Klosters og Kirkes Bygningshistorie er tidligere behandlet af Vilh. Lorenzen i: De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie, 1912, p. 28 ff. Jvf. Chr. A. Jensen i Architekten XVI, p. 357 ff.

Vel er den ikke den største af Ordenens bevarede Kirker i Danmark; baade Randers St. Mortens Kirke og Københavns Helligaandskirke er noget — omend kun nogle faa Meter — længere. Og begge har været betydeligt højere. Mærkeligt nok var den forlængst forsvundne Kirke i Ordenens egentlige Hovedkloster, Aalborg — og det ældste i Danmark — den mindste. Den var kun eenskibet, medens de tre andre er treskibede, med selvstændigt Kor i Fortsættelse af Midtskibet, og alle af ret anseelige Dimensioner. Faaborgkirken er indvendig 46 m lang og har en Bredde af godt 19 m i Skibet og 8,3 m i Koret. Højden under Skibets Hvælvinger er 20,5 m, under Koret er den dog betydeligt lavere (Afb. 2-5).

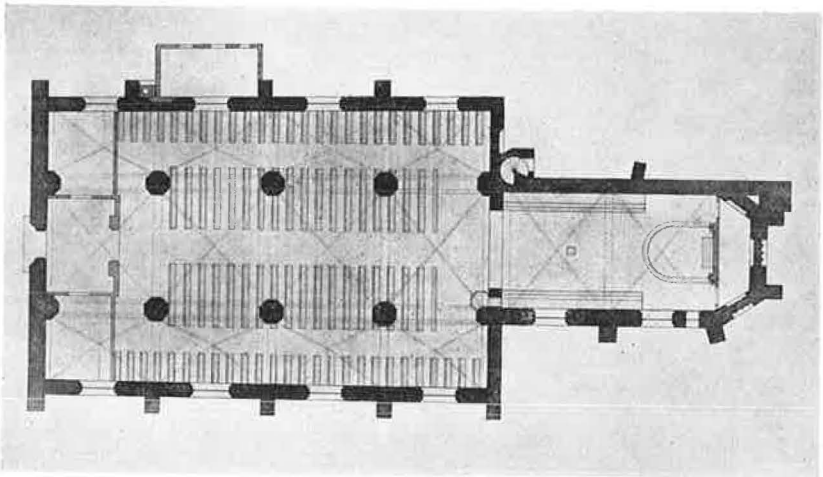
Paa et solidt Fundament af raa Kamp begyndte man at rejse Murene. Trofast lagde man Sten paa Sten; men allerede den Skiftegang, der er benyttet i Kirkens forskellige Dele, angiver Fremgangsmaaden. Det viser sig nemlig, at der i Koret, nordre Sideskibs Østgavl med det i Hjørnet mellem de to Bygningsdele indbyggede lille Vindeltrappetaarn og i Dele af Nordmuren, er benyttet det saakaldte Munkeskifte — 2 Løbere og 1 Binder i rytmisk Vekslen, hvilket atter vil sige, at det er *Koret og de nævnte Dele af nordre Sideskib, med Trappetaarnet, der er bygget først*.¹³ Derefter har man saa fortsat med Resten af Skibet, der er opført i det saakaldte polske Skifte med 1 Løber og 1 Binder. Men at de tilbageblevne Dele af Klosterets østre Fløj, der har stødt op til Korsets Nordmur, ganske som dette, er taget op i Munkeskifte, turde vise, at man — samtidig med at bygge paa Koret — har taget fat ogsaa paa Klosterets Østfløj.

★

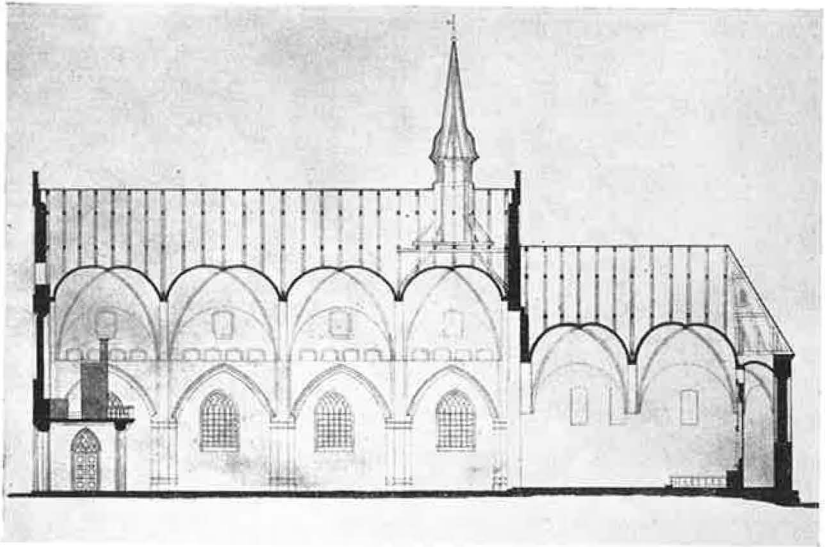
I Faaborg begyndte man da — som i alle Nyanlæg — med *Koret*.

Det fik en anselig Længde, opdelt i to rektangulære Fag og med tresidet Afslutning i Øst. Selve den apsisagtige Afslutning blev dækket af en tredelt Halvstens Hvælving med retkantede Ribber, medens

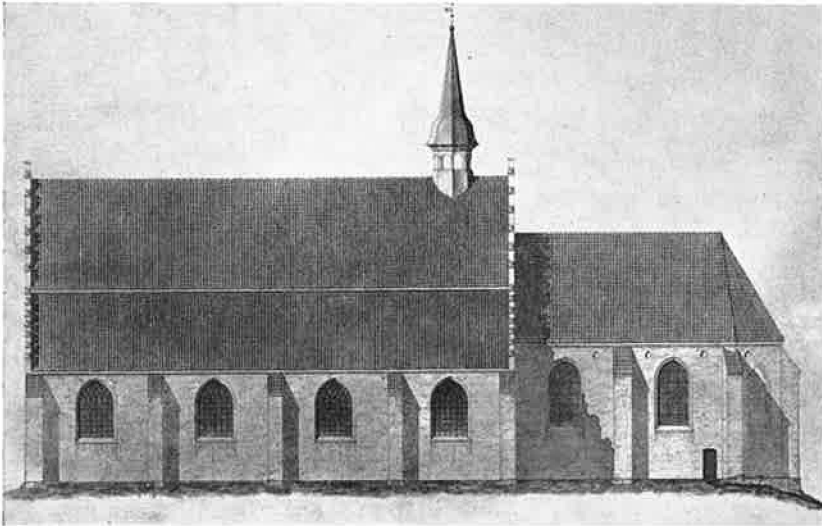
¹³ Stenstørrelsen er: 29 × 13 × 8 cm. — Længden varierer dog ret betydelig.

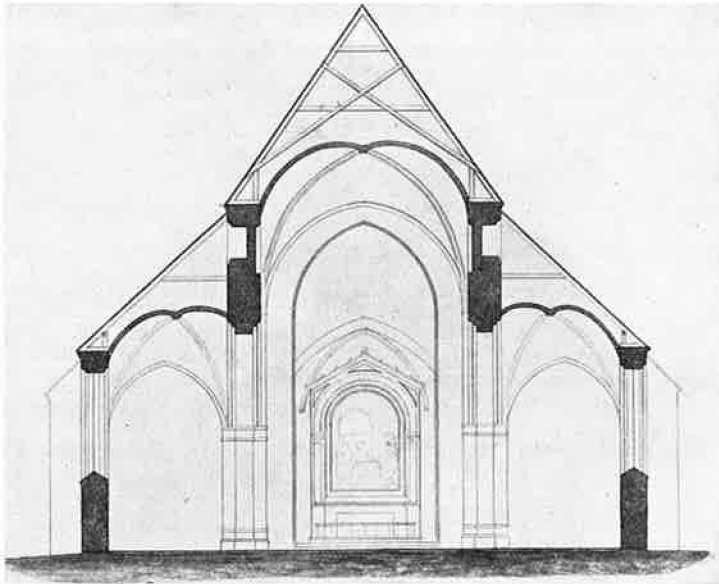
Afb. 2. Plan. 1902. Viser Kirken som demokratisk af Type, uden Tværskib og med et saare enkelt Kor. (N. P. Jensen del.)

Afb. 3. Længdesnit, 1902, set mod Nord. Viser Midtskibet opdelt i 3 Stokværk — Arkade, Triforie- og Vinduesstokværk, — de to sidste meget lave, hvorfor de umuliggør en virkningsfuld Basilikaopbygning til Fordel for en demokratisk Kirkesalstype. (N. P. Jensen del.)

Afb. 4. Sydfacade. 1902. Viser klar Opdeling efter Hvælvingsfag (jvf. Afb. 2), og at Basilikatypen her er ændret til Skinbasilika (jvf. Afb. 3). (N. P. Jensen del.)

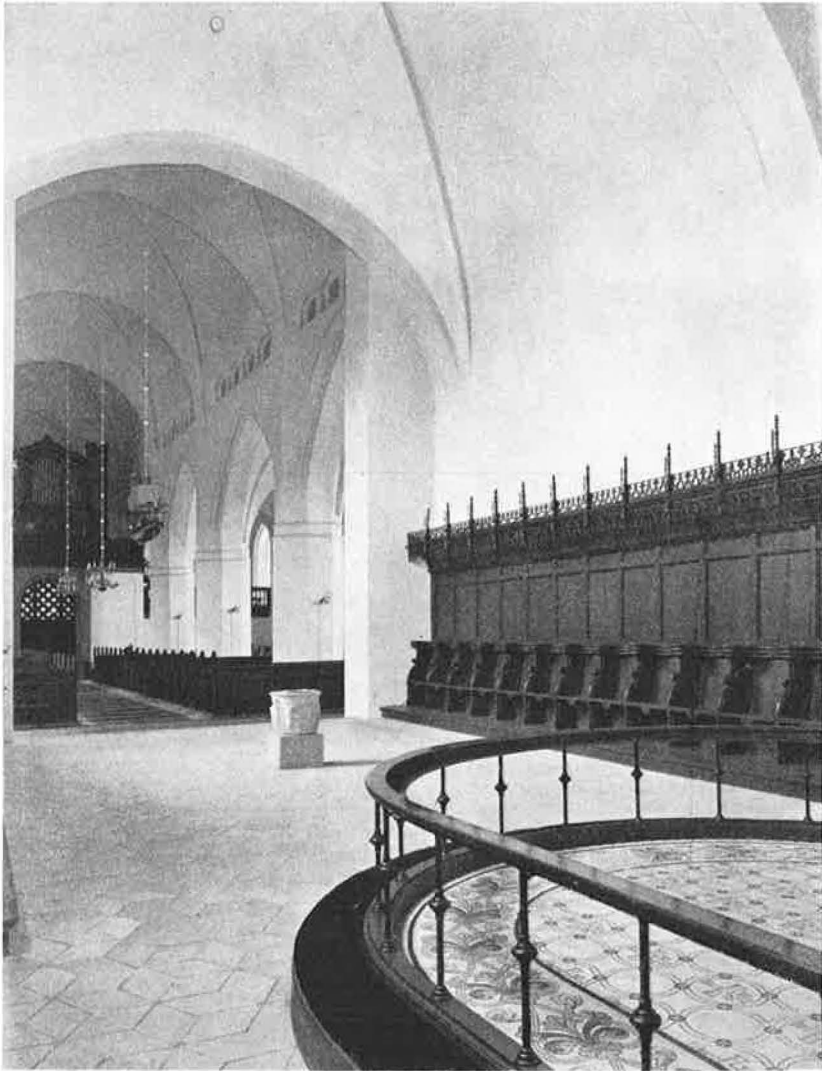

Afb. 5. Tværsnit, 1902, set mod Øst. Viser de, i Forhold til Midtskibet, ret høje Sideskibe, der umuliggjorde Gennemførelsen af Basilikatypen (jvf. Afb. 3) i fuld Form til Fordel for Kirkesalstypen. (N. P. Jensen del.)

Korets to andre Hvælv er Krydsribbehvælv, forøvrigt ogsaa de murede med een Sten tykke Kapper over enkle, retkantede Ribber. Det kunde imidlertid se ud, som om den tredelte Hvælvning i Øst oprindelig var tænkt indarbejdet i et andet Hvælvningssystem, idet Nabohvælvningen synes at skære et Stykke af den, men Sagen ligger ikke helt klart. Alle Korets Hvælvninger afstives udvendig i Øst og Syd af Stræbepiller. Alle Hvælv er paa god sengotisk Vis murede i Forbandt med Ydermurene og harmonisk omfattende Vinduerne i Øst og Syd (Afb. 2-5).

Belysningsforholdene i Gotikens Kirker er altid interessante. Man vilde, at fuldt og rigeligt Lys skulde strømme ind gennem høje og brede Vinduer — et Kirkerum skulde være „lyst og fagert“, som Dronning Margrethe i sin Tid havde forlangt af en af sine Bygmestre. Og den særlige Form for Hvælvninger, det letbyggede Ribbehvælv konstrueret over spidse Buer og udvendig afstivet af Stræbepiller, som det netop er Gotikens Ære at have skabt, tillod at gennembryde Ydermurene med store Vinduesaabninger, uden at Bygningens Soliditet svækkedes. Ja! — selvom man af Mangel paa Penge eller paa Grund af svigtende teknisk Ævne ikke indbyggede Hvælvninger, bestod Kravet om store, lysgivende Vinduer alligevel. Faaborgkirken var jo imidlertid en Klosterkirke, laa ikke frit og dens Kor var sammenbygget med Klosteret i Nord. Derfor kunde der ikke anbringes Vinduer i Korets Nordvæg, men til Gengæld anselige Vinduer i den tresidede Apsis — med det bredeste i Øst — og i Sydvæggen. En senere Tid har ladet alle Apsisvinduer tilmure, og *Kirkens Kor er derfor nu langt fra saa „lyst og fagert“, som Bygherre og Bygmester i sin Tid havde ønsket det.* Men forøvrigt har Bygmesteren interesseret sig for disse Vinduer, forsaavidt som han alene her i hele Korpartiet har benyttet Formsten. Vindueskarmene er gjort livligere ved Hjælp af afrundede Led og Skraakantled, og Østvinduet antyder endnu den Dag i Dag, at alle Korets Vinduer kan have været delt ved gennemløbende Stave, til Støtte for Glasset.

Saa enkelt var dette Kors Indre, men klart og harmonisk bygget

Afb. 6. Kirkens Indre, set fra Koret. Fra det smalle, eenskibede Kor ser man ned i det høje og tredelte Skib. Nordsidens Korstole, hvortil svarer Sydsidens, minder om, at Kirken blev bygget som Klosterkirke. (Mathiesen fot.)

op, i smukke og rene Proportioner. Sengotiken foretrak hvidkalkede Kirkerum, og intet synes at tale imod, at ogsaa Klosterkirkens nybyggede Kor har staaet hvidligt, lyst indvendig — det var jo saa ganske

i Overensstemmelse med Tidens almindelige Syn paa et Kirkerum. Fra tilstødende Klosterfløj kom man igennem den endnu synlige Dør i Nordvæggen ind i Koret. Men ogsaa ude fra, gennem en Dør i Sydvegggen, var der Adgang. Højest mærkeligt i dette Kor er de 4, nu tilmurede, fladbuede Døraabninger ca. 5 m over Gulvet, og hvoraf den vestligste førte ind til Taarntrappen. Men hvorledes forklares deres Anbringelse saa højt oppe? De to af dem, nærmest Taarnet, stod i Forbindelse med andet Stokværk i tilstødende Klosterfløj; den østligste fører nu ud i det Fri. Har en Trappe i sin Tid ført op til den? I saa Fald kunde man baade fra Klosterfløjen og fra det Fri komme ind i Kirkens Kor, hvor der maa have været opbygget *et Galleri*, antagelig med Trappe derfra ned i Koret. Saa intimt, som det vel var muligt, har i saa Fald Koret været knyttet til Brødrenes Bolig. Ogsaa andetsteds i en Klosterkirke er der Antydninger af en lignende Ordning — det er i Karmelitterkirken i Helsingør (Afb. 6-8).

Set udefra kunde Kirkens Kor kun komme til sin Ret, naar man nærmede sig det fra Øst og Syd, og her er dets gotiske Karakter tydeligt og klart udtrykt gennem *den klare Inddeling i Fag, markeret af Stræbepillerne og betonet af de store, spidsbuede Vinduer*. Saaledes opdeler Gotiken altid med Forkærlighed sine Bygningers Ydre efter Vertikalprincippet — en naturlig Følge af dens konstruktive Behandling af deres Indre, der krævede de højttopmurede Stræbepiller. Men saare mærkelig er forøvrigt den lidet kultiverede Maade, hvorpaa Korets Vægge er behandlet udvendig, forsaavidt som de ganske mangler det Sokkelparti, der ellers paa en for Øjet naturlig Maade bærer Væggene. Murværket tager fat umiddelbart ovenpaa det høje Kampestensfundament — uden formildende Overgang. Men dette er til Gengæld ganske i Overensstemmelse med Sengotikens djærve, men ofte rigtignok temmelig raa Fremgangsmaade. Eneste Luksus i Retning af dekorativ Udsmykning af Murværket er de smaa skjoldformede Blændinger under Gesimsen. Har der i dem oprindeligt været malet Symboler eller Vaabenskjolde? Er der al god Grund til at gaa ud fra, at Koret indvendig stod hvidtet, er det vanskeligt at udtale

Afb. 7. Kirken, set fra Nordøst. Det lavere og smallere Kor skyder ud fra det højere og bredere Skibs Hovedskib. Baade Korets (jvf. Afb. 8) og Skibets Nordside bærer Spor af Forandringer, der har fundet Sted. (Mathiesen fot.)

sig om dets Ydre. Men da — som det senere skal paavises — Skibet udvendig stod i Materialets naturlige smukke røde Farve, kan man sikkert regne med, at ogsaa Koret har gjort det. Adskilligt tyder forøvrigt paa, at Kalkning af Bygningernes Ydre først senere hen bliver almindelig Mode.

Hvad i høj Grad bestemmer en Bygning — og i dette Tilfælde Korets — ydre Virkning, er *Tagformen*. Korets Saddeltag er i Øst over Apsis afvalmet med kun to Skraaflader, men saaledes har det ikke altid været. Der er her sket en Ændring fra den oprindelige Ordning, idet Nordøsthjørnet af Apsis er udmuret med en Murklump, hvori der udvendig paa Nordsiden er udsparet en stor, fladbuget Blænding. Murklumpens nordre Side har man ladet flugte med Korets Nordmur, men for at dette kunde ske, har man delvis nedrevet nordøstre Apsisside. Klumpen er i Øst formet saaledes, at Stræbepillen her er forstærket ved en svær Ekstrapille med Fortanding til en øst-

gaaende Mur. Det kunde se ud, som om Murklumpen staar i Forbindelse med visse Byggeplaner angaaende selve Klosteranlægget. Den er udmuret paa et eller andet Tidspunkt — men inden Reformationen — og efter at Koret har staaet færdigt. Dette viser forskellige Kendsgerninger. For det første dækkes nordøstre Apsisvindue af Tilbygningen, men dernæst viser det sig, at den Egetræs Tagstol, der over hele Koret er senmiddelalderlig, netop i Nordøst er blevet helt forstyrret af Til- og Ombygningen her, der ogsaa har medført, at øverste Parti af nordøstre Apsisside er blevet delvis nedtaget. Paa naturlig og rigtig konstruktiv Maade *har Koret da fra første Færd staaet tresidet afvalmet.*

Men slig blød, harmonisk Afslutning i Øst af en flersidet apsidial Afslutning var ikke altid anvendt i Sengotikens Dage. Der er her en Tradition, der rækker tilbage til den tidligere Gotik. Sengotiken bruger ogsaa, som i den lidt ældre Helligaandskirke i København, højt-opmurede Gavle, der skærer sammen i brudte Vinkler. Derimod følger Koret i Helligaandskirken i Randers — St. Morten — der er noget yngre end Faaborgkirken, dennes Klaring af Problemet.

Det var i Sengotikens Dage, og ligeledes som Arv fra den ældre Gotik, stadig vel set, at naar Koret laa i Fortsættelse af Midtskibet, skulde det ikke alene have samme Bredde som dette, men ogsaa samme Højde. Efter dette Princip byggedes Helligaandskirken i København. En Kirke af denne Type fik derved en rolig, fortsat glidende Bevægelse i sin Længderetning. Men i Faaborg fulgte man en anden Fremgangsmaade, hvad enten det nu var i Overensstemmelse med den oprindelige Plan eller ej.

Der kan jo ogsaa være skiftet Bygmester! Alene det, at man pludselig er gaaet over fra polsk Skiftegang til Munkeskifte, kunde tyde derpaa! I al Fald har man øjensynlig straks, da man fortsatte Byggeriet paa Kirkens Skib, foretaget Ændringer i det paabegyndte, nordre Sideskib, og da Kirken endelig stod færdig, havde man gjort Midt-

Afb. 8. Fra Korets Nordside, med Partiet mellem Kor og nordre Sideskib. Tydelige Spor af tilstødende Klosterfløj i to Stokværk og dens Forbindelse med Kor og Skib. (Mathiesen fot.)

skibet højere end Koret, som det i Aarhundredets Slutning ogsaa skete med Helligaandsordenens Kirke i Randers.

Nordre Sideskib er nu kun i eet Stokværk, som det sædvanligt er

Tilfældet, men forskellige Mærkeligheder ved det viser, at man her, til at begynde med, har haft andre Planer for Øje. Det var oprindelig anlagt med en ganske anden Vinduesfordeling end den nuværende.

I de to østligste Fag, der afgjort er taget op sammen med Koret, har der været anbragt 2 + 2 runde Aabninger i lidt mindre end Murens halve Højde; de er nu delvis overskaarne af de senere indbyggede store Vinduer. Naar dertil føjes, at der i Sideskibets Østgavl sidder to Døraabninger over hinanden — ind mod eventuel østre Klosterfløj, faar man Indtryk af, at *nordre Sideskib til at begynde med har været tænkt opført i to Stokværk* — i Principet svarende til Ordningen i nordre Sideskib i Helligaandskirken i Randers. Ogsaa i næste Fag — det tredje fra Øst — kunde den statelige, spidsbuede Dør forneden og en bred, nu tilmuret Aabning foroven tyde paa, at man her havde fortsat samme Tanke, men helt tydeligt træder det frem i vestligste Fag — det fjerde. Thi her sidder forneden et lille spidsbuet Vindue og derover en nu tilmuret, høj, smal Aabning — om Dør eller Vindue er vanskeligt at sige. Er dette vestligste Fag taget op sammen med Skibets Vestparti og altsaa fra en senere Byggeperiode, har Tanken om en Todeling af nordre Sideskib levet temmelig længe. Men paa et eller andet Tidspunkt — efterhaanden som Arbejdet med og paa Skibet skred frem — er den alligevel blevet opgivet, og hvert Fag har faaet sit store og brede spidsbuede Vindue, der ganske svarer til Vinduerne i søndre Sideskib (Afb. 7).

Hvad Meningen har været med dette Sideskib i to Stokværk er her — som i Randers — meget gaadefuldt. Har man villet skabe et *Pulpitur for Klosterets Syge og Gamle*, der fra vestre Klosterfløj bekvemt kunde naa herind? Eller har dette Pulpitur været *beregnet for Lægsøstrene* — altsaa en Slags Nonnekor?

★

Da man for Alvor gik i Gang med at gøre Kirken helt færdig, planlagde man det tredelte Skib til at skulle omfatte 4 Fag — Midtskibsfagene rektangulære og de ret brede Sideskibsfag ud for Midt-

skibsfagene ligeledes rektangulære. *Faaborgkirkens Skib er følgende komponeret efter Systemet med gennemgaaende Fag.* Dette er en Fremgangsmaade, Gotiken tillader — modsat den romanske Bygningskunst, der normalt kun arbejder med to kvadratiske Sideskibsfag for hvert kvadratisk Midtskibsfag. Den smidige gotiske Hvælvingskonstruktion arbejder derimod uden Vanskelighed med Overhvælving ogsaa af rektangulære Rumdele, Sengotiken er endda ikke bange for ret vidtspændte Buer og foretrækker slanke Piller — Arkadepiller — mellem Hoved- og Sideskibe. Saaledes ogsaa her!

Et specielt sengotisk Træk er at gøre Arkadepillerne ottekantede, hvorved de opnaar den ønskede Slankhed. Allerede i Planordningen af Faaborgkirken forberedes saaledes en vis lys og let Opbygning af denne Del af Kirkerummet. Fra tilstødende Klostergaard i Nord skulde den alt omtalte spidsbuede Dør føre ind til Sideskibet, medens den nu forstyrrede Portal i Vestgavlen var bestemt for Lægfolket (Afb. 2-5; 9-11).

Som da Koret opførtes, begyndte man med at lægge et solidt Fundament af raa Kamp og umiddelbart ovenpaa dette, uden Sokkelovergang, at opføre Murværket af store røde Sten, lagt i polsk Skifte.¹⁴

Medens man havde været ganske klar over, hvorledes Koret skulde være, gælder dette ingenlunde Skibet, der endte med en ganske anden Opbygning end fra først af paatænkt, idet Sideskibstagene nu støder til Midtskibets store Saddeltag umiddelbart under dettes Gesimser.

Thi afgørende for en treskibet Kirke er Opbygningen af Midtskibet og i Forbindelse dermed Højdeforholdet mellem Midtskib og Sideskibe. I Faaborg er *Midtskibets Vægge opdelt i tre Stokværk*, men rigtignok saaledes, at nederste — Arkadestokværket — er højere end de to andre tilsammen — først Mellemstokværket, det saakaldte Triforiegalleri, og derover igen Vinduesstokværket. Men Aabningerne i de to sidstnævnte Stokværk, i hvert Fag 4 lave, fladbuede i Triforie-

¹⁴ Stenstørrelsen svarer nogenlunde til Stenenes i Koret og nordre Sideskib.

Afb. 9. Kirkens Indre, set ned gennem Midtskibet mod Koret — efter Kirkens Symmetriakse. Set saaledes folder det flerdelte Kirkerum sig ud til begge Sider for Betragteren i fuldkommen Ro og Ligevægt. Lyset — snart svagere, snart stærkere — gør Former, Flader og Linier levende, og selve Rummet føles stærkere. (Mathiesen fot.)

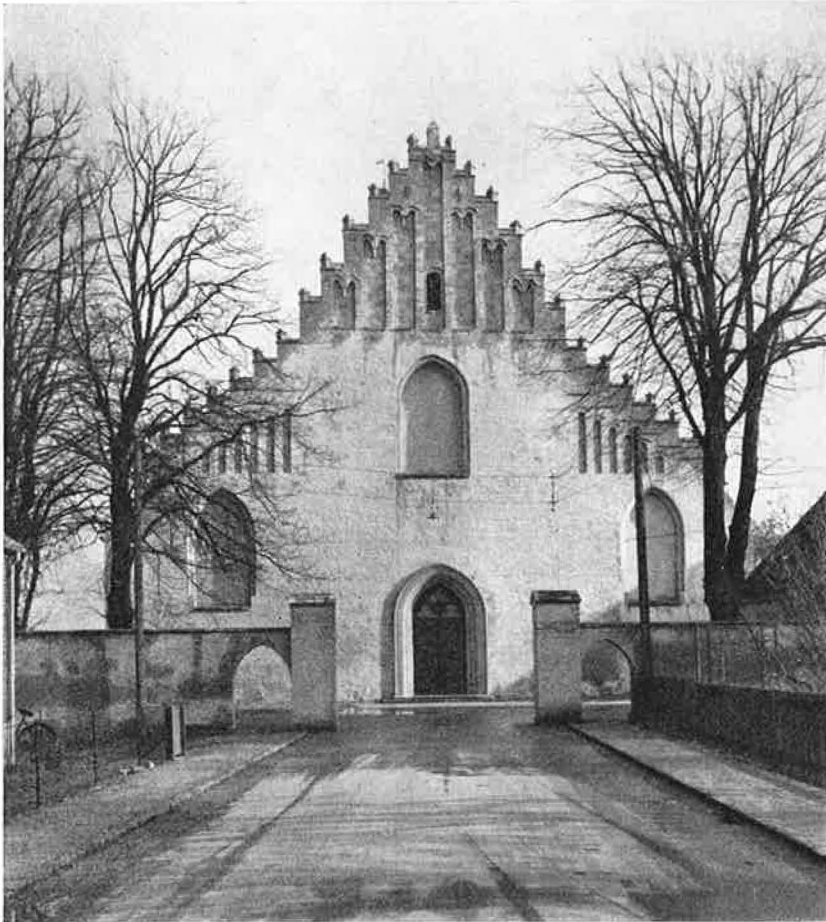

Afb. 10. Kirkens Indre, set mod Koret fra nordre Sideskib — altsaa til Siden for Symmetriaksen. Set saaledes folder det flerdelte Kirkerum sig ud med ejendommelige perspektiviske Virkninger, stærkt bestemt af Lyset, der — snart svagere, snart stærkere — gennem Former, Flader og Linier lader os opleve Rummet stærkere som flerdelt. (Mathiesen fot.)

galleriet, der skulde skaffe Lys ind under Sideskibstagen, og det ligeledes fladbuede, enkelte Vindue ovenover, er forlængst tilmurede, men endnu med Huller til Jærnstænger og Spor af Riller i Karmen til Blyvinduer. Imidlertid viser alene Vinduesstokværket, at man har villet, at *Kirkens Skib skulde bygges basilikalt*, d. v. s. med Midtskibet løftet op over de lavere Sideskibe, saaledes at der igennem dettes højt-siddende Vinduer fra oven kunde falde rigeligt Lys ind i Midtskibet. At dette har været Tanken bevises yderligere ved Iagttagelse særlig af søndre Midtskibsvæg, inde fra Sideskibets Tagparti. Her ser man imellem Vinduerne fladbuede Blændinger og ca. $\frac{1}{2}$ m under Vinduerne i regelmæssig Afstand murede Huller, hvorfra der stikker Bjælkehoveder frem, tilhuggede til at bære en Rem og øjensynlig Led i en oprindelig paatænkt Tagkonstruktion. Til Overflod afslører Skibets Vestgavl, med sine Spor af den oprindelige Blændingsfordeling og af ældre Kamtakker, at Hovedskibet fra først af har været planlagt som Basilika. Midtskibet løftede sig ganske vist ikke mere end ca. 2 m op over Sideskibenes Tage! (Afb. 12).

Et andet overmaade vigtigt Forhold og af væsentlig Betydning for Kirkeindrets rumlige Virkning er Loftformen, og da først og fremmest, om der har været anvendt Stenlofter eller kun Bjælkelofter. Hvorledes havde man nu tænkt sig denne højvigtige Sag for Faaborgkirkens Vedkommende?

Alt er nævnt, at Koret maa være blevet overhælvvet paa et meget tidligt Tidspunkt. Undersøger man Sagen for Skibets Vedkommende, vil man se, at Arkadepillernes Forsider ind mod Midtskibet fortsættes opefter som Murfremspring, beregnede til at bære Gjordbuer og Ribber, ja! de fortsætter endda op over Sideskibene udfor Triforiestokværket paa lisenagtig Maade. Da tilmed oprindelige Fortandinger udenom de nuværende Hovedskibshvælv endnu er synlige, er ingen Tvivl mulig! *Det har helt fra Begyndelsen været Hensigten at overhælvve Midtskibet.* Om det er sket straks er en anden Sag. De nuværende Hvælvinger er — ganske som Korets — murede i Forbandt med Væggene efter de oprindelige Fortandinger. De er almindelige

Afb. 11. Kirken set fra Vest, med dens ligevægtigt komponerede og opbyggede Facade, der afslører Ændringen fra Basilika til Skinbasilika. Kirkens Vestfacade danner den virkningsfulde Afslutning paa Gaden. (Mathiesen fot.)

Krydsribbehvælv, med stærkt kuplede Kapper og retkantede Ribbeprofil — forsaavidt rent sengotiske af Konstruktion. Men da den lutherske Biskop, Jacob Madsen, 1588 visiterede i Kirken, fortæller han, at der „neder i Kirken“ kun er een Hvælving; han sigter her utvivlsomt til Hovedskibet, og er dette rigtigt, har de tre af Fagene her endnu længe maattet nøjes med Bjælkeloft.

Et vigtigt Problem rejste sig imidlertid med Hensyn til Overgan-

gen fra det høje Midtskib til det lavere Kor, og her kunde det ikke undgaas, at der blev en skarp Leddeling mellem disse to Hovedpartier af Kirken; de falder fra hinanden og vil ikke ret glide sammen til et rumligt Hele. Korbuen maatte her anbringes i en høj spidsbuet Blænding udfor Midtskibet, og saaledes søgte man at give Koret, hvad dets var, og Skibet, hvad dets var!

Derimod har Sideskibene straks faaet Hvælvinger; de slutter nøje og paa fortrinlig teknisk Vis om Arkadebuerne. Det er halvstens Krydsribbehvælv, som de øvrige murede fint i Forbandt med Ydervæggene, og de afgiver et Par smaa, men saare beskedne Vidnesbyrd om Gotikens — og ogsaa Sengotikens — Ævne til at manøvrere med Hvælvingskonstruktioner.¹⁵ For det første er deres yderste Kappe delt ved en Biribbe midtpaa for at holde den saa lav, at den ikke skulde forhindre Anbringelse af Taget. At dette — som det senere skal omtales — alligevel ikke lykkedes, er en Sag for sig! Men dernæst er disse Sideskibshvælv gjort meget stærkt stigende, hvorved de kunde modvirke Vægt og Tryk fra Midtskibshvælvingerne. Udvendig optages Vægt og Tryk af Sideskibshvælvne af udelte Stræbepiller, murede i Forbandt med Ydervæggene. I sydvestligste Arkadepille fører en muret Vindeltrappe op under søndre Sideskibs Tag, til Brug for Haandværkerne.

En tredje vigtig Ting er Belysningsforholdene, og her kan det ikke nægtes, at som Basilika, med Lys ovenfra gennem Overkirkens Vinduer, Sidelys fra de store spidsbuede Vinduer i Sideskibene og Vest fra gennem Gavlens tre ligeledes spidsbuede Vinduer her — *har Kirkens Skib maattet virke „lyst og fagert“*. Og dertil har ogsaa bidraget, hvad alt er antydnet, at den relativt betydelige Afstand mellem Arkadepillerne har skabt en vis aaben Bredde i dette, det dominerende Parti af Kirken, befordrende ogsaa for Lyset, der fra alle Sider strømmede ind i Kirkeskibet. Ogsaa Skibets Vægge og Piller maa formodes at have staaet *hvidkalkede*.

¹⁵ Et Par af dem er senere bleven ommurede med smaa Sten.

Men med en arkitektonisk *Artikulering* og med *dekorative Enkelt-heder* er i Sandhed ikke ødslet i Skibet — saalidt som i Koret. I Arkadepillerne har man dog tilstræbt en sokkelagtig Opbygning forneden og antydte et Kapitællede foroven, men rigtignok heller ikke mere! Og alle Ledføjninger er saare enkle og meget ensartede. I de lodrette Profilled — i Arkadebuer, Dør- og Vindues- og Blændingsindfatninger — er brugt de fra Koret saa velkendte simpelt afrundede og afskraaede Led. Om en mulig Stavværksdeling af Vinduerne giver Apsis's Østvindue en Forestilling. Til vandrette Profilled i Pillerne Dobbeltbaand forneden og foroven er anvendt Rundstave.

Set udefra har Kirken, basilikabygget som den jo skulde være, haft en livligere Opdeling af det korte og brede Skibs samlede Bygningsmasse end nu. *At Skibet var af Basilikaform, har selv sagt været særlig stærkt bestemmende for dets Ydre, og dette tilligemed det lavere og smallere Kor har givet Kirken som Helhed letfattelig Typekarakter.* Afgørende for dens ydre Virkning har ogsaa været, at den har staaet med røde, fugede Sten og tækket med Hulsten — *rød over det Hele!* Dette fremgaar af Behandlingen af Overkirkens Murværk, der har holdt sig uforandret under Sideskibstagene. Som en tung, alvorlig Klump har Kirken raget op over de lavere Klosterbygninger, let nok at faa Øje paa for alle, der Nord fra var paa Vej mod Byen (Afb. 7).

Kullet — uden Vesttaarn — har det lille Trappetaarn kun gjort sig beskedent gældende. Stærkere virkede den Tagrytter over Skibets Østgavl, der ganske vist kun vides at have været til 1588, men meget vel kan tænkes at gaa tilbage til Opførelsestiden. Kom man Kirken paa nærmere Hold, saa man, at Sideskibene havde faaet Gotikens kraftige Opdeling efter Fag — ganske som Koret — med en Markering af de 4 Fag ogsaa i Overkirkens 4 Vinduer.

Den, der havde Ærinde i Kirken, stiledede hen mod dennes Hovedindgang i *Vestgavlen*, ud for Midtskibet. Og set fra denne Side maatte Kirken imponere, som den gør det den Dag i Dag, omend den basilikale Opbygning af Gavlen jo forlængst er opgivet. Her har Bygmesteren samlet al sin kompositionelle og dekorative Ævne og gjort denne

Klosterkirkegavl til en af Tidens ypperste, tilmed den eneste og stort set velbevarede Vestgavl, der er os levnet fra de tre Helligaandskirker. Den er storladet i sin Komposition, symmetrisk bygget op over Portal og Hovedskibsvindue som Højdeakse — i rolig og skøn Ligevægt. Midt- og Sideskibsgavlenes Tagvægge er trukne op i et tæt Mønster af langagtige Blændinger, der særlig ud for Midtskibsgavlen er af festlig Karakter; de afsluttes her foroven af Dobbeltbuer, med Hængetap; ovenover har de en mærkelig Prydelse i Dobbeltbuer af fremspringende Rundstave — et i Sengotiken saare sjældent Træk. Men ikke mindre mærkelige er Kamtakkerne, med Afslutning oven til i et fremspringende Rundstavskifte og afdækkede med Mursten; de har endelig i Hjørnerne diagonalt stillede Pinakler. Ejendommeligt er ogsaa, at der i Midtskibsgavlen ikke, som ellers vanligt, til hver Blænding svarer een Kamtak; her er Systemet det, at der til begge Sider for Midtblændingen gaar 2 Kamtakker paa een Blænding; over midterste Blænding har Kamsystemet faaet en særlig morsom Behandling. I Skibets Østgavl er benyttet samme dekorative Motiver som i Vestgavlen, men Virkningen maa selvsagt her blive langt beskednere (Afb. 11, 7).

★

Tilbage staar at undersøge, *naar Kirken er paabegyndt*. Hvor længe den kan have staaet under Arbejde, vil senere søges paavist. Men det er givet, at først efter at Grund til Kirken var skænket 1479, kan man have begyndt at udarbejde Byggeplaner og tilvejebringe Materialer. At man ikke har tøvet længere end højst nødvendigt efter 1479 med at gøre det første Spadestik, tør man vel gaa ud fra!

★

Der er i det hidtil fremførte om Faaborg Helligaandskirke lagt Vægt paa at skildre Kirken, saaledes som den var tænkt i Bygmesterens Tanke, uanset, at man ikke allerede i første Omgang fik alt i Orden af det, man havde villet, og uanset, at Kirken paa eet væsent-

ligt Punkt er blevet stærkt ændret. Et Bygningsværk kan af mange Grunde forandres allerede under Opførelsen og navnlig senere. Men det har i saa Fald altid en Førsteinteresse at efterspore, hvorledes et saadant Bygningsværk skulde have været — altsaa *dets ideale Skikkelse*. Det er dette, der er forsøgt her overfor Helligaandskirken i Faaborg. Ogsaa kun paa denne Maade kan man ret faa fat i, hvorledes den passer ind i *Tidens ideelle Arbejde med bygningsmæssige Problemer* — i dette Tilfælde Kirkebygninger, specielt Klosterkirker.

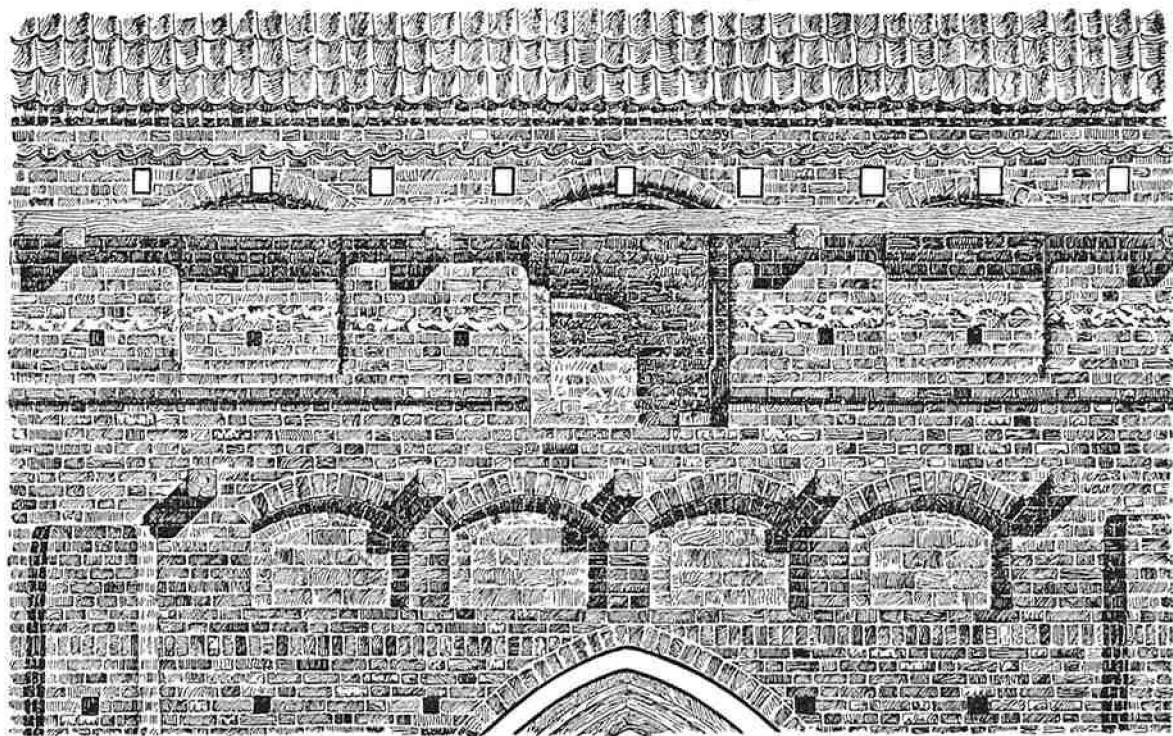
Og her viser det sig da, at Faaborgkirken i dens først planlagte Skikkelse i sig selv er en ganske mærkelig Foreteelse. Noget i den peger tilbage, andet er moderne i Tiden.

Allerede dens *Plantype* er her bemærkelsesværdig — *det tredelte Skib og smalle Kor* i Fortsættelse af Midtskibet. Det er i Virkelighed Plantypen for *Menighedskirken*, som den alt benyttedes i romansk Tid, og for hvilken St. Nikolajkirken i Svendborg er en saa straalende Repræsentant. Men det interessante er nu, at denne Typeform senere i den gotiske Periode og endda ret tidligt blev antaget ogsaa i Klosterkirker, der ellers — ligesom Bispekirkerne — foretrak Anlæg med Tværskib og kapelrige Østpartier. Selv Cistercienserne i Holme gik ca. 1300 over til denne Plantype under en vidtløftig Eksperimentering med deres Kirkebygning. Det, der skete, var, *at man* — og særlig paavirket af Tiggermunkeordenerne — *rundtom ved Klostrene gik over fra en klerikal Plantype til en folkelig demokratisk*, hvor man tænkte mere paa at skaffe Plads til Lægfolk, end det tidligere havde været Tilfældet. Munkene selv maatte saa klare sig med noget mindre Plads i *et eenskibet Kor, der ganske vist blev gjort temmelig langt* for at kunne rumme *hele* Konventet. Denne Udvikling er almeneuropæisk, og i Sengotikens Dage er den slaaet sejrrigt igennem ogsaa i Danmark. — Helligaandsordenens tre danske bevarede Kirker viser det — de benytter alle denne Plantype. I Kraft af den er Faaborgkirken ganske paa Højde med Tiden, da den blev til.

Ser man imidlertid paa, hvorledes den er bygget op efter denne

Plan, da fæster man sig først ved det lave Kor, om hvilket alt er sagt, at dette Princip vel er kendt i Tiden, bl. a. fra Helligaandskirken i Randers, men at det ikke falder ind under Sengotikens Opfattelse af den ideale Løsning! Her, som i Randerskirken, maa den Løsning, man traf, betragtes som Undtagelsestilfælde. Thi det lavere Kor blev ligesom afskaaret fra Skibet og vanskeliggjorde derved den sluttede, rumlige Helhed i et Kirkerums Indre, som Sengotiken normalt tilstræbte i alle sine Kirkebygninger. Og dette hænger igen sammen med, at man ogsaa i Klosterkirker stadig stærkere var blevet indstillet paa at indrette sig efter Kravet om gode *Prædikerum* — atter en Følge af Tiggerordenene, særlig Dominikanernes og Franciskanernes Virksomhed. Man maa jo overhovedet ikke glemme, at Senkatholicismen var i høj Grad demokratisk folkelig af Væsen og paa alle Maader og med alle Midler søgte at faa den Enkelte i Tale! Og den Enkelte lyttede ivrigt. Thi Tidens Trang til Vished i Salighedens Sag gjorde, at man febrilsk klamrede sig til Kirkens Hjælp og Trøst.

Netop Faaborgkirken aflægger paa sin Maade Vidnesbyrd om Senkatholicismens Tendens til at samle Folkeskarerne i Kirkerum af mere salsagtig Karakter. Nok var dens Skib paatænkt som Basilika, men Tiden var ikke længere Basiliksystemet særlig gunstig, skønt baade Københavns og Randers Helligaandskirker fulgte det, endda i dets traditionelle Form, med høj og knejsende Overkirke. Men i Faaborg er netop den meget lave Overkirke paafaldende, med som Følge deraf stærk Sammentrykning af Triforie- og Vinduesstokværk. Resultatet er et for Sengotiken højst betegnende Forhold, at Kirkerummet — her Skibet — virker mere ved sin Bredde end ved Højde:— Skibets Bredde og Midtskibets Højde er som 16 til 15. Det Rumideal, der her har foresvævet Bygmesteren, er i nogen Grad beslægtet med *Kirkehøllens*, d. v. s. Kirken med lighedøje Skibe, som det her i Danmark tilstræbtes, særlig af Birgittinerordenen. Tendensen er i al Fald Udtryk for en kraftig Reaktion mod den tidligere Gotiks højtstræbende Kirkerum, som bl. a. St. Knuds Kirke i Odense er en saa fremragende Repræsentant for.

Chas. Christensen del. 1911

100 cm. 0 1 2 3 Meter.

Afb. 12. Midtskibsmurens Sydside, set fra Hvælvingerne over søndre Sideskib. Viser Overgangstilstanden fra Basilika til Skinbasilika. Efter Vilh. Lorenzen: *De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie*

Der skete imidlertid under Arbejdet paa Kirkens Skib det, at Bygmesteren beregnede Stigningen af Tagene over Kirkens Sideskibe forkert; Hvælvingerne var blevet for høje til, at den oprindelig paatænkte Højde af Overkirken — ca. 2 m — kunde gennemføres. *Overkirken kom til kun at løfte sig ca. 1 m over Sideskibene.* Paa Sydsiden ses det, hvorledes man blev nødt til at gøre Sideskibstaget stejlere og derved paa en meget uheldig Maade overskar nederste Tredjedel af Overkirkens Vinduer og Blændinger. Hvor Taget endelig blev lagt, angiver den bugtede Mørtellinie med Resterne af Skælkalken, hvorpaa Tagpanderne har været fæstet til Muren (Afb. 12).

Hvor længe Kirken har staaet paa denne Maade, med sin meget lave Overkirke, er vanskeligt at sige — men meget muligt en rum Tid efter Reformationen. Ovenover den nævnte Skælkalklinie har Murværket været stærkt udsat for Vind og Vejr, medens Sten og Fuger under denne staar friske og oprindelige. I sin Tegning af Kirken, som den var 1588, har Biskop Jacob Madsen gengivet den som Basilika, og kan man tro den ganske vist meget naive Skitse, er Sideskibenes Tage altsaa først *efter* den Tid blevet løftede til deres nuværende Højde under Overkirkens Gesims. Faaborg Helligaandskirke er dermed blevet til det, man kalder en *Pseudobasilika* — en Skinbasilika — d. v. s. en Kirke, hvis Midtskib nok er højere end Sideskibene, men uden at dette giver sig synligt Udtryk i det Ydre. Samtidig med denne Forandring har man ogsaa faaet de manglende Hvælvinger indbygget i Midtskibet. At de har rent sengotisk Form behøver ikke at stride mod denne Antagelse. I Kirker vedblev man langt op i Renaissancetiden at anvende gotiske Konstruktioner i Stenlofter.

★

Kirken stod følgelig i Klostertiden stadig ufuldendt i det Indre. Og dette kan jo kun betyde, at Helligaandsbrødrene i Faaborg har taget sig større Opgave paa, end de, da det kom til Stykket, kunde magte. Midlerne er sluppet op, eller der er indtruffet Begivenheder,

der har standset Fuldførelsen af Kirken. 1499 afholdtes et talrigt besøgt Ordensmøde i Faaborgklosteret. Har den ufuldendte Klosterkirke været et altfor manende Vidnesbyrd for Ordenens Ledere om det farlige i at sætte altfor store Kapitaler i Byggeri, saa det kunde komme til at gaa ud over de fattige Syge og alle de mange andre, der havde Hjælp Behov? Der blev ved denne Lejlighed vedtaget strænge Bestemmelser mod Overdaadighed ved Opførelse af Ordenens Kirkebygninger i Danmark — „ingen Prior eller Broder maa gøre kostbare Bekostninger paa gamle Kirker eller ved Opførelse af nye, til Udgift for sit Hus eller Hospital, og under Straf af Bandykning“.¹⁶

Hvortlænge stod forøvrigt Byggearbejderne paa, inden Helligaandsbrødrenes Kirke var under Tag?

Allerede er anført, at de maa være begyndt 1479 eller i den nærmeste Tid derefter, og op i 1480'erne har man vel nok kunnet faa Koret, Trappetaarnet og det meste af nordre Sideskib færdige. I saa Fald kan det være sket under *Hans Olsens* Priorat (d. ca. 1487) og med ham som Bygherre. Naar det øvrige har staaet fuldført er vanskeligt at sige, og adskilligt, navnlig i Vestgavlens Behandling, kunde tyde paa, at man er naaet et godt Stykke op i næste Aarhundrede, inden hele Kirken har kunnet tages i Brug — ja! maaske er det først sket op imod Reformationstiden med Prior *Peder Nielsen* (1506-ca. 28) som Bygherre. Det er navnlig Vestgavlens dekorative Motiver, der henhører Fuldførelsen til Sengotikens seneste Tider i Danmark.

★

Unægtelig havde det været interessant at vide noget nærmere om Bygmesteren eller rettere Bygmestrene. Thi at der har været mindst to om Arbejdet, synes givet.

Koret virker udpræget hjemligt; det er i al sin Enkelthed jævnt

¹⁶ Lindbæk og Stemann: Anf. V. Dipl. Nr. 267.

og ligetil — og dog ingenlunde uden en vis Fornemhed. Det er i Anslag og Gennemførelse et dygtigt Arbejde, *den første Bygmester* her har ydet. Det maa ogsaa have været ham, der gjorde Udkast til den hele anselige Kirke og maa have ment at kunne beherske de konstruktive Problemer, den frembød. Utvivlsomt har han hørt til Tidens mere fremmelige Bygmestre herhjemme. Om *den anden Bygmester*, der stod for Opførelsen af Skibet, er det vanskeligere at udtale sig. Forkerte Beregninger og en vis Grovhed i Muring af Arkadepiller og Buer tyder ikke paa synderlig teknisk Dygtighed. Men *er det denne samme Mand, der er Mester for Vestgavlen*, da faar man et noget andet Syn paa ham. Den er — som allerede stærkt fremhævet — et dygtigt Arbejde og i Kraft af sin dekorative Behandling ret enestaaende indenfor vor Sengotik. Det skyldes følgende tre Motiver: De talrige og smaa Kamtakker, Anvendelsen af fremspringende Rundstave og — sidst, men ikke mindst — Pinaklerne. Alle de her nævnte Træk er gængse særlig i Datidens *nederlandske* Bygningskunst, og Bygmesteren maa have haft Kendskab til Arkitekturen her. Derfor behøver han ikke at have været fra Nederlandene; og det skal da ogsaa i denne Sammenhæng anføres, at visse af de paa Klosterkirkens Vestgavl anvendte dekorative Motiver — bl. a. de fremspringende Rundstave, kan forekomme bl. a. paa fynske Landsbykirker i sengotisk Tid.

At Helligaandskirkens Bygmestre har været verdslige Mænd er givet. De Tider var forlængst forbi, da Gejstligheden selv — ogsaa Klosterfolk — var Fagmænd paa Byggeomraadet. Forlængst var Byggearbejder paa Kirker og Klostre gaet over til profane Bygmestre, og ogsaa Klosterfolk var henvist til de fagligt uddannede Arkitekter, Tiden bød dem!

★

Faaborg Helligaandskirke var beregnet for et Klostersamfund af særlig Art, og helt forstaar man ikke denne Kirke, uden en vis Viden om, *hvorledes den blev brugt*.

I et stadigt Træk er Mennesker gledet ind og ud ad Kirkens Vestportal — til Bøn, til Messer og anden Gudstjeneste, naar Kirkens Klokker lød og Sejerværket viste, Tiden var inde.¹⁷ Naar Aflad uddeltes, har Tilstrømningen været særlig stor, og mange Mennesker har Faaborgkirken kunnet rumme i sit brede tredelte Skib, saa meget mere som Kirkestole dengang var ukendte. Kirkebygningen var en af Klosterets store Udfaldsporte mod Omverdenen — og ikke den ringeste. Fra Prædikestol og Alter har Klosterets Præstebrødre øvet aandelig Magt over By og Egn, og dette var een af de vigtigste Ting, Kirken skulde bruges til — og blev brugt til.

Var Kirken et vigtigt Bindeled mellem Klosterets Beboere og dem udenfor, var dens Betydning i selve Klostersamfundet en ganske overordenlig. Dér foregik den hele aandelige Forvaltning af alt, hvad der af levende og afdøde Sjæle var betroet Klosterets Omsorg. Dag og Nat brændte Lys. Det var udtrykkeligt paalagt Brødrene, saasnart de traadte ind i Kirken, at optræde sømmeligt og føre en til Stedets Ærverdighed passende Tale. Her læstes Messer, her prædikedes og her blev Døgnets Tider sungne. Og for de vordende Brødre var Kirken Indgangen til Klosterlivet. I den optoges de højtideligt som Novicer i Ordenen. Denne *intime Forbindelse mellem Kirke og Klostertilværelse* viser sig ogsaa i den bekvemme indendørs Adgang til Kor og Skib i Faaborg Helligaandskirke.

For Klosterets egne Beboere som for Folk udefra var Koret Kirkens Helligste. Her stod Højalteret — dog uvist hvor. Og over Højalteret rejste sig formentlig, høj og bred, den store, figurrige Altertavle fra 1511, der nu er i Nationalmuseet. Den passer i al Fald godt i denne Helligaandskirke, hvor Kirkefaderen Augustin og hans Moder Monica har Hæderspladsen til Højre og Venstre for Fremstillingen af Treenigheden, og med netop de Helgener paa Sidefløjene, der kaldes „Nødhjælpere“; de skærmede mod Sygdom, og det hed om dem, at de i deres sidste Stund havde faaet Løfte om Bøn-

¹⁷ Rørdam: Danske Kirkelove I, 264.

hørelse!¹⁸ Desuden var der mindst 5 Sidealtre, bl. a. for Maria Magdalene og St. Antonius. Men ethvert Spor af dem er forsvundet, med mindre de mange Vægskabe i Apsis kan betyde, at der her har været mindre Altre. Tænkeligt er det vel ogsaa, at Rester af udskaarne Helgenfigurer stammer fra Sidealtre.

Højtideligt og alvorligt har det virket, naar Brødrene i Procession bevægede sig fra tilstødende Klosterfløj igennem Døren her ind i Koret og tog Plads i de to Rækker Korstole ligeoverfor hinanden med Billeder af „Nødhjælperen“ St. Jørgen og af Johannes Døberen paa Stolegavlene. Efter Siddepladsernes Antal har der kunnet optages indtil 20 Brødre. Højtideligt og alvorligt lød det, naar de, Dag og Nat, sang Korsangene og flere Gange dagligt samledes til Læsning af Tidebønner — Vigilier — det Bønnens Offer, der stadig skulde stige op til Gud. Og for Højalteret læstes dagligt en Messe — Konventsmessen. Desværre ved man kun lidt om den særlige Lithurgi, der anvendtes i denne Ordens Kirker i Danmark, men man bestræbte sig i al Fald for at overholde en vis Ensartethed. Paa det store Møde i Faaborg 1499 blev det vedtaget, at samme Skik skulde følges i daglig og natlig Korsang, samt i alle andre gudstjenestelige Ceremonier. Forøvrigt var Tjenesten i Koret kun een Side af Brødrenes Gudstjeneste. En anden — og væsentlig — Side af den var Omsorgen for de Fattige og Syge. De var „Herrerne“; selv var de kun „Tjenere“.

Men foruden Gudstjenesten i Koret var der Messelæsningen ved Sidealtrene. Her læstes de mange Messer, som Private indstiftede. Der var Sjælemesser — Votivmesser — og der var Begængelserne eller Aartiderne. Thi det ansaas for saare fortjenstfuldt at indstifte Messer paa bestemte Ugedage og til Ære for vedkommende Alters Helgen; de lindrede Skærsildspinen for Stifteren! Aartiderne fandt dog vistnok Sted for Højalteret paa Aarsdagen for Stifterens Død; de bestod dels af en Række Tidebønner, dels af en Messe til Bedste for Stifteren og hans Slægt.¹⁹

¹⁸ Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse, p. 117 f.

¹⁹ Bj. Kornerup i Anf. V. p. 94 ff.

Det er mærkelig lidt, vi ved om slige Messestiftelser i Faaborg-klosteret — dettes Arkiv er jo ogsaa spredt for alle Vinde. Præsten Peder Sture paa Als skænkede 1487 Gods til et Vikariat til Læsning af en daglig Messe: Hver Søndag for den hellige Trefoldighed, hver Mandag for de Afdøde, hver Tirsdag for St. Anna, om Onsdagen for alle Helgene, og om Torsdagen for Christi Legeme, hver anden Fredag for de 5 Saar, hver anden Fredag for Helligkors og hver Lørdag for den hellige Jomfru. Og ikke nok med det! Men i Koret skal holdes Vigilie-gudstjeneste for Giverens Faders og Moders og begges Forældres, velgørende Menneskers og hans egen Sjæl hele fire Gange om Aaret. Heri skulde alle Præster deltage. Og endelig skulde der hver Tamper-Onsdag læses Sjælemesser, ligeledes i Koret, med Deltagelse af alle Præster.²⁰

Men der er ogsaa blevet prædikeret i denne Kirke, Stykker af Skriften er blevet læst op, og særlig gjerne vilde man vide, hvorledes denne Side af Gudstjenesten er gaaet for sig. Hvor stod Præsten? Var der et Lektorium — en Skranke med Læsepulte stillet op mellem Kor og Skib? Eller var — efter Tiggermunkenes Skik — en Prædikestol rejst nede i Kirkens Skib?

Dag og Nat stod Kirken aaben, og saa længe Tilliden til den katolske Kirkes Naademidler holdt sig, har den haft sin mægtige Betydning for Byens og Egnens Befolkning — indtil pludselig i Løbet af faa Aar det meste af det, der var opelsket og dyrket ogsaa i dette Kirkehus, saa mærkeligt tabte sin Værdi for de samme Mennesker, for hvem Kirken hidtil havde været deres Livs store Tilflugt og Tryghed.

★

Reformationsrøret kom, og allerede 1530 mærker man blandt de Faaborg Borgere en stærk Stemning mod Klosteret, og ogsaa blandt dem meldte sig tidligt en utilsløret Gridskhed efter Klosterets Bygninger og Gods!

²⁰ Lindbæk og Stemann: Anf. V. Dipl. Nr. 191.

Den sidste Prior, Niels Boesen (1528-35), søgte først tappert at holde Klosterlivet oppe og værne Hospitalsvirksomheden, men mærkelig hurtigt giver han op, og i Begyndelsen af 1530'erne gaar han selv over til det sejrende Kirkeparti. Hospitalsvirksomheden fortsættes dog endnu nogle Aar efter Reformationens endelige Sejr 1536. Men 1540 blev ogsaa den nedlagt og alt Klosters Tiliggende overdraget til Odense *Graabrødrehospital* — dog *ikke Kirke og Kirkegaard*.

★

Allerede Aaret før, d. 4. Juli 1539, havde Christian III skænket Faaborg By Kirken og Kirkegaarden, „dog med saa Skel, at Vi og Kronen skulle derimod igen have den Sognekirke der sammesteds, som den hidtil haft haver (fra 1520'erne), til et Kornhus“.²¹ Det blev imidlertid kort efter ændret til, at Borgerne maatte faa Sognekirken til Raadhus. Men 11 Aar efter, 1550, fik de Lov til at bryde den gamle Sognekirke ned og overlade Materialerne til Vedligeholdelse af Helligaandskirken, hvad sikkert skete i de følgende Aar, idet man dog lod Taarnet blive staaende til Byens Brug.

★

Den gamle Klosterkirke gik ind i en helt ny Tilværelse under „Evangeliæ klare og lyse Dag“. Som Vidnesbyrd om Tidernes Forandring kom den snart til at staa helt isoleret, efterhaanden som Klosterbygningerne forsvandt og dermed dens Tilblivelse som Kirke for et Klostersamfund halvvejs gik i Glemme.

Unægtelig — det var en radikal Forandring! Andre Ord lød nu i Kirken, hvor alt til Gudstjeneste henhørende nu besørgedes af en Mand, den første lutherske Sognepræst, Rasmus Vordin! Senere hen omtales dog ogsaa en Kapellan.²²

Borte var Sidealtrene, med deres Alterbilleder — kun Højalteret var tilbage med den mægtige Tavle; Koret havde dog beholdt ogsaa sine Korstole. Ellers blev alt snart protestantisk Graat og ikke mere

²¹ Rørdam: Danske Kirkelove I, p. 141, 298.

²² Ny kirkeh. Smlgr. I, p. 462.

broget katholsk! Den katholske Tids Udstyr havde givet en vis Hygge i den ufuldførte Kirke, nu maa den efterhaanden være bleven temmelig kold og lidet festlig, indtil den langsomt fyldtes med andet Inventar, bl. a. en Prædikestol med de 12 Apostles Billeder. I Reformationssaarene synes den at have været noget medtaget, men med Materialerne fra den gamle tidligere Sognekirke har man vel faaet de værste Skavanker rettet. Imidlertid havde man ved Overdragelsen af Kirken til Byen glemt at lade Gods følge med — alt var gaaet til Hospitalet i Odense — og den store Kirke havde 1588, efter Biskop Jacob Madsens Udsagn, kun Tienden at leve af — og saa 3 Mark! Intet Under, at den brave Biskop er bekymret for, om man kunde holde Kirken „ved Magt“.²³

Kirken maa dog, ikke altfor længe efter Biskop Jacob Madsens Visitats, have faaet Midler til at indbygge de manglende Hvælvinger — og endelig — *vel ved Aar 1600 har den indvendig faaet den Form og Skikkelse, der var den tiltænkt.*

Siden da har Kirkebygningen holdt sig mærkelig uforandret — uden større Indgreb. At ogsaa de Faaborg Borgere op gennem de følgende Aarhundreder har beriget Kirkens *Indre* med det Udstyr, bl. a. Stolestader, den nye Gudstjenesteform krævede, og sikkert med mange smukke Ting, ved man — og endnu rummer Kirken en Del kirkeligt Inventar — Epitafier og Ligsten fra svundne Tider.²⁴ Det Indtryk af, at Kirkerummet var beboet, som Katholicismen i saa høj Grad havde forstaaet at bibringe, kunde efterhaanden komme igen, ogsaa under Lutheranismens Æra, og mange af vore Købstadkirker aflægger veltalende Vidnesbyrd derom. Af tvivlsom Værdi for Kirkeinteriøret var dog altid de Pulpiturer, der ofte anbragtes, ogsaa i Faaborg Kirke, og som i al Fald fandtes der i 18. Aarhundrede. Rent bortset fra, hvad de som Snedkerarbejde var værd, har de ikke kunnet undgaa at gribe ændrende ind i Virkningen af Kirken som rumlig Helhed.

²³ Jac. Madsens Visitatsbog, udg. af A. Crone, p. 146 (Idums Udg., p. 230).

²⁴ Kirkeh. Smlgr. 5 R. II, p. 217.

I Aarene 1857-58 underkastedes Kirken en Restauration, der navnlig bestod i Rydning af Kirken indvendig. Pulpiturerne forsvandt, hvad sikkert kun maa opfattes som et Gode, da Kirken derved fik sin rumlige Ejendommelighed og Skønhed tilbage. Men ogsaa adskilligt andet forsvandt — Epitafier og Ligsten, der burde have været bevaret. Det var i en Periode, da Sansen for historisk og kunstnerisk værdifulde Ting fra Fortiden endnu var ringe, ja! mangfoldige Steder i vort Land end ikke vakt. Indenfor den førende Arkitektur var man paa Flugt fra den sidste af de internationale Stilarter, Klassicismen, i dennes sidste Fase, Empiren. Eksperimenternes Tid var begyndt, den, der endnu ikke er afsluttet og nu har været i snart 100 Aar. Man var allerede i 1850'erne i Gang med at gennemprøve de historiske Stilarters Brugelighed, med J. D. Herholdt og F. Meldahl som de førende Personligheder. Og man havde allerede i nogen Tid — paavirket fra Tyskland — søgt at anvende gotiske Motiver. Faaborg Kirke — og noget senere Brahetrolleborg Kirke — fik Prøver paa denne Manér, og ligetil sidste Istandsættelse stod Faaborgkirkens Vestportal udvendig indrammet i „Maskin-gotik“.

★

Efter de mange Aar siden Istandsættelsen i 1850'erne var Kirkebygningen i vore Dage ikke mere i saa sømmelig Stand, som det med Rette kunde kræves. Indvendig tiltrængte selve Bygningen en radikal Istandsættelse. Der var tillige baade det ene og det andet i Kirkens Udstyr, der misklædte det smukke Rum. Særlig Kirkens Ydre var i mange Maader i Forfald, og her tiltrængtes i høj Grad en Istandsættelse paa Tag og Fag. Dertil kom, at Nordsiden skæmmedes af Tilbygninger som Kedelhuset. Træbevoksning og Kolonihaver mellem Kirken og Sundet hindrede Overblikket fra denne Side, og ej heller Kirkens interessante og maleriske Opbygning, set fra Øst, kom rigtig til sin Ret. Ogsaa det gamle Klokketaarn trængte haardt til en Istandsættelse.

Ingen følte det uheldige i denne Kirkens Tilstand stærkere end Sognepræsten, Provst M. P. Madsen. Ogsaa Menighedsraadet saa gerne, at den i skøn og værdig Skikkelse kunde staa Maal med andre Byers Kirker. Men Kirken er lidet velhavende, og skulde man ved en forsvarlig og skønsom Istandsættelse — der i Betragtning af Kirkens ret forsømte Tilstand maatte blive kostbar — undgaa at belaste Kirkeligningen yderligere, maatte Midlerne tilvejebringes udefra. Med stor Energi gik Provst Madsen i Gang med at tilvejebringe de nødvendige Beløb. Faaborg Spare- og Laanekasse skænkede 12,000 Kr. og Private bidrog med 6000 Kr. Endelig optoges et Laan i Stiftsmidlerne paa ca. 11,000 Kr. Man kunde endelig gaa i Gang med selve Arbejdet, kyndigt tilrettelagt af Arkitekt, Medlem af Akademisk Arkitektforening, Magnus Bohn-Jespersen, der udarbejdede Forslag til Istandsættelse saavel af Kirken som af Klokketaarnet. I den kongelige Bygningsinspektør Kn. Lehn Petersen havde man en forstaaende Støtte, ligesom daværende Museumsdirektør M. Mackeprang tog Del i Raadslagningerne om den rette Fremgangsmaade. Men under alle Sagens Udviklingsstadier var Provst Madsen den, der aktivt stod bag alt, hvad der foregik. I Sommeren 1938 var Arbejdet med Istandsættelsen afsluttet.

Først tog man fat paa det rent praktiske at faa Kirkens Opvarmning i Orden. Det sker nu ved Fjærnopvarmning fra Byens store Elektricitetsværk og ved Indlæg af et helt nyt Varmeapparat. Til dette nyttige Fremskridt var det, Laanet i Stiftsmidlerne blev optaget.

Næste Skridt var at faa Kirken frilagt mod Nord. Det nye Opvarmningssystem tillod at fjærne det skæmmende Kedelhus her, og ved at nedlægge Kolonihaverne, planere Terrænet og rydde op i den ældre Træbestand opnaaedes, at den anselige Kirkebygning nu, set fra denne Side, gør sig ganske anderledes gældende, ligesom Synet af den fra Øst er blevet mere frit. Den mægtige Græsplæne i Nord strækker sig nu helt til Kirkens Fod, og klogt har man ladet enkelte af de ældre Træer blive staaende; de giver de lyse Mure Relief!

Af særlig Betydning er naturligvis, hvad der blev gjort ved selve

Kirkebygningen. Fra Syld til Tagrytter blev alt istandsat. Murværket blev afpuddet, og man var saa heldig indvendig at faa Kirken givet en Hvidtning, der ikke virker haard og blank, men giver det i Forvejen „lyse og fagre“ Rum en svagt afdæmpet Hvidhed, der virker velgørende for Øjet.

I sin Tid havde der været Tale om at lade Kirken udvendig staa i Murstens naturlige, røde Farve. Det er utvivlsomt rigtigt, at man opgav dette, i sig selv meget kostbare Eksperiment, der vel havde givet Kirken en vis alvorlig Holdning, men Kirkens Belliggenhed midt imellem By og Land gør en lyskalket Kirke her særdeles virkningsfuld, og naar man bibeholdt den gullige Kalkning af Kirkens Mure, der staar saa godt til det røde Tegtag, har man derved markeret Kirken i Bybilledet og i Landskabet paa fortræffelig Vis.

Alt er nævnt, at en Del af Kirkens Udstyr ikke klædte Kirkeindret, og man fulgte det rigtige Princip at give Væggene deres afgørende Virkning igen og faa de arkitektoniske Linier klarere trukket op, saa man ret fik Følelsen af at staa i et funktionelt rigtigt opbygget, hvælvet Rum. Dette er ogsaa sket! Uden Skaansel fjærnedes Lampetter, Nummertavler m. m. fra Væggen. Ogsaa Sideopbygningerne ved Altertavlen kom bort og ligeledes Munkestolenes altfor høje Underbygning, saa Korrummet nu virker bredere og Stolene staar naturligt og fast.

Ogsaa Klokketaarnet blev istandsat, idet Murværket blev eftergaaet, og det prægtige, storladne Rum under den højtsiddende kuplede Hvælving er nu kommet fuldt til sin Ret. Det er fyensk Sengotiks skønneste Taarnhal. Trappen op til Klokkestokværket er blevet fornyet ved denne Løjlighed. Byraadet har bekostet Halvdelen af Udgifterne til Klokketaarnets Istandsættelse. Men endnu mangler den karakteristiske Spirafslutning. Synd er, at dette stærke og markante Taarn ligger saa indeklemt! Maatte de Bestræbelser, der er fremme for at give det en mere dominerende Plads i Bybilledet, snart blive realiserede.

Saa er da Faaborg Kirke -- og det gamle St. Nikolaj Taarn -- blevet givet Faaborg Menighed og By tilbage i en Skikkelse, der er dem værdige.

Den gamle Klosterkirke er et af Sydfyens mange mærkelige Arkitekturværker fra svundne Tider, og den tjener endnu det Formaal, for hvilket den blev bygget. Er end Ordene nu andre, end de, der først lød indenfor dens Mure -- deres Kærneindhold er dog det samme!